

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 3(7) шілде-қыркүйек 2016
ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ
**ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ
журнал**

2016, № 3(7)

EDU.E-HISTORY.KZ
электронный научный журнал

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ
electronic scientific journal

2016, № 3(7)

Құрылтайшы:

Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Р. Абдуллаев (Өзбекстан), Н. Аблажей (Ресей), Б. Аяған, М. Әбусейітова, С. Әжіғали,
Н. Әлімбаев, Б. Байтанаев, Қ. Жұмағұлов, Ғ. Кенжебаев, Б. Көмеков,
Мансура-Хайдар (Үндістан), Р. Масов (Тәжікстан), Ә. Мұқтар, В. Плоских (Қырғызстан),
Ю. Петров (Ресей), О. Смағұлов, Сон Ен Хун (Оңтүстік Корея), Е. Сыдықов,
У. Фиерман (АҚШ), А. Чубарьян (Ресей)

Жауапты редактор:

З. Төленова

Редактор:

Р. Көбеев

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ.,
Шевченко көшесі, 28,
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,
«Edu.e-history.kz»
электрондық ғылыми журналының редакциясы
Телефон: +7(727)272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жай: <https://edu.e-history.kz/>

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген.
Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге түсіргенде
міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель и издатель:

РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Р. Абдуллаев (Узбекистан), Н. Аблажей (Россия), Б. Аяган, М. Абусейтова, С. Ажигали,
Н. Алимбай, Б. Байтанаев, К. Жумагулов, Г. Кенжебаев, Б. Комеков,
Мансура-Хайдар (Индия), Р. Масов (Таджикистан), А. Муктар, В. Плоских (Кыргызстан),
Ю. Петров (Россия), О. Смагулов, Сон Ён Хун (Южная Корея), Е. Сыдыков,
У. Фиерман (США), А. Чубарьян (Россия)

Ответственный редактор:

З. Толенова

Редактор:

Р. Кубеев

Адрес редакции:

050010, Республика Казахстан,
г. Алматы,
ул. Шевченко, 28.

Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова,
«Edu.e-history.kz»

Редакция электронного научного журнала

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz/>

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации: № 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год (в электронном формате).

При повторной публикации статей, съемке на микрофильмах и других копиях необходимо обязательно ссылаться на журнал.

Founder and publisher:

RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology"
of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

Editor-in-chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Editorial board:

R. Abdullaev (Uzbekistan), N. Ablazhey (Russia), B. Ayagan, M. Abuseyitova, S. Azhigali,
N. Alimbai, B. Baitanaev, K. Zhumagulov, G. Kenzhebaev, B. Komekov,
Mansura-Khaidar (India), R. Masov (Tajikistan), A. Muktar, V. Ploskikh (Kyrgyzstan),
Y. Petrov (Russia), O. Smagulov, Song Yong Hoon (South Korea), E. Sydykov,
W. Fierman (USA), A. Chubaryan (Russia)

Executive editor:

Z. Tolnova

Editor:

R. Kobeev

Editorial address:

050010, Republic of Kazakhstan,
Almaty,

28 Shevchenko Str.

Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,

«Edu.e-history.kz»

Editorial electronic scientific journal

Phone: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Journal website: <https://edu.e-history.kz/>

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the
Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, r
egistration certificate:

No. 14602-ИА dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic format).

When re-publishing articles, shooting on microfilm and other copies, it is necessary to refer to the journal.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДАҒЫ БЕТАШАР РӘСІМІ

Картаева Тәттігүл Ерсайынқызы

Аңдатпа. Беташар рәсімі – қазақ халқының үйлену тойының басты ғұрпы. Беташар қазақ халқының ұрпақтан ұрпаққа беріліп сақталып келе жатырған ерекше дәстүрі. Беташар рәсімін өткізуге сөзге шебер, сурып салма ақындығы бар, танымал жыршы жігіт шақырылады. Беташар рәсімінің басты ғұрпы келіннің бетін ашу үшін айтылатын беташар әнінің орындалуы. Беташар рәсімі сән-салтанатты өтілетін отбасылық әдет-ғұрып. Беташар рәсімінің басты мақсаты «беташар әнінің» көмегімен жас келінге ақыл-кеңес беру, жаңа отбасының мүшелерімен таныстыру, осылайша жаңа отбасылық өмірге бейімдеу. Беташар рәсімінен соң келіннің шәй құю рәсімі өтеді. Мақалада беташар рәсімінің аймақтық ерекшеліктеріне талдау жасалады.

Түйін сөздер: әдет-ғұрып, атрибуттары, беташар, тойы, үйлену, Қазақтың, әні, келін.

ЦЕРЕМОНИЯ БЕТАШАРА В КАЗАХСКОМ НАРОДЕ

Картаева Тәттігүл Ерсайынқызы

Аннотация. Церемония Беташар-главный ритуал свадьбы казахского народа. Беташар-уникальная традиция казахского народа, передаваемая из поколения в поколение. К проведению ритуала Беташар приглашается известный поэт-песенник, искусный в слове. Главный ритуал ритуала Беташар-это исполнение песни беташар, которую поют, чтобы обнажить лицо невесты. Ритуал Беташар-это семейный обычай, который проходит в роскоши. Главная цель церемонии Беташар-с помощью» песни беташар " дать советы молодой невесте, познакомить с членами новой семьи и, таким образом, приспособиться к новой семейной жизни. После церемонии беташара состоится церемония заваривания чая невесты. В статье будет проведен анализ региональных особенностей процедуры беташар.

Ключевые слова: обычай, атрибуты, свадьба, казахская, беташар, песня, невеста.

BETASHAR CEREMONY IN THE KAZAKH PEOPLE

Kartayeva Tattigul Yersainovna

Abstract. The betashar ceremony is the main wedding ritual of the Kazakh people. Betashar is a unique tradition of the Kazakh people, which has been passed down from generation to generation. A well-known poet, a man who is good at words, has suryp Salma poetry, is invited to conduct the betashar ceremony. The main ritual of the betashar ceremony is the performance of the betashar song, which is sung to reveal the face of the bride. The betashar ceremony is a family custom that takes place in luxury. The main goal of the betashar ceremony is to give advice to the young bride with the help of the "betashar song", introduce her to the members of the new family, thereby adapting to the new family life. After the betashar ceremony, the bride's tea ceremony is held. The article analyzes the regional features of the betashar ceremony.

Keywords: customs, attributes, wedding, Kazakh, betashar, song, bride.

Беташар – үйлену тойының келін түсіру рәсімінің басты бөлігі, келінмен қайын жұртын өлеңмен таныстыру рәсімі. Беташар қазақ жерінің барлық өңірінде ұрпақтан ұрпаққа жалғасып жеткен дәстүр. Беташарға ауылдағы тілді-ауызды, ойын-сауықшыл, беташарға қанық, ел алдында

бетбеделі бар, жолы жақсы деген жігіт таңдалады. Жыраулық мектеп, соның ішінде көмеймен жыр айту дәстүрі дамыған Қармақшы өңірінде беташарға ел ішінде танымал жырауларды шақыру дәстүрге айналған екен.

Дәстүрлі қазақ қоғамында қалыңдық көші ауылға жақындаған кезде, ауылға 3-4 шақырым жер қалғанда ауыл қыздары алдарынан шығып, жас келінді қарсы алған. Жас келін аттан түсіп, ауыл қыздарының қайын сіңілілерінің қоршауымен, бетін көлегейлеп, күйеу жігіт ауылына жаяу бет алған. Жас келін күтіп алған қыздарға сақиналар үлестірген. Жас келінді оң аяғымен аттаттырып, отқа май құю рәсімін орындатады. Рәсімді орындату әулеттің үлкен қария аналарына жүктелген. Қазақтар ұғымында от үйдің жарылқаушысы, ошақты түтетуші саналып, отқа май құю рәсіміне ерекше мән берген. Отқа май салып, тағзым ету келіннің әруақтарға, ата-енесіне деген құрметін білдіреді. Ы.Алтынсарин бойынша келін отқа май құярда рәсімді орын датушы қария аналар «от – әулие, Ұмай – әулие» деп айтады. Отқа май құйғыздырған аналар от жалынына қолдарын тигізіп, маңдайларын, төстерін сипап әруаққа тағзым еткен. Май құйылған отқа алақанын қыздырып алып, келіннің бетін сипайды [1, с.4-5; 2, 194; 3, с.77]. Бұл келіннің жүзі жылы, өзімізге ыстық болсын дегені. Отқа май құюдың мәні көне шамандық пен анимизм дінінің сарқыншақтарының қазақтар арасында сақталып қалуынан көрінеді.

Түскен келінді келген жеріне үйреніп кетсін, деп үш күн шымылдық артында ауылдың қыздарымен бірге отырғызған. Үшінші күні «беташар» рәсімі жасалған. Келіннің шымылдық артында 3 күн отыруы Сыр өңірінде беріге дейін сақталып келді. Қазіргі күні келінді түсірген күннің ертеңінде есік алдында күндіз сағат 11-12 де орындайды (АЭМ).

Беташар рәсімінен соң қайын атасы «көкпар» тартқызған [3, с.77-78]. Қазақ жерінің орталығы мен солтүстігінде беташар рәсімі қайын атасының үйінің алдында орындалған [2, с.195]. Жас келінді көз тиюден сақтау үшін келін шымылдығын үкі қадап әсемдеген. Жаңа түскен келінді шымылдық артына отырғызу және баташардан соң көкпар тартқызу Сырдария өзенің төменгі ағысы бойындағы ауылдарда әлі күнге дейін сақталған (АЭМ).

Қазақ халқында келінді беташар рәсіміне бетін жаулықпен жауып, жүзін көрсетпей алып шығады. Беташардағы аймақтық ерекшеліктерде байқалады, ерекшеліктер әсіресе келінді осы рәсімге қалай алып шығудан, сондай-ақ келіннің басына жапқан жаулықты ұстап тұрудан көрінеді.

Қазақ жерінің шығысында баташарда келіннің аяғының астына ақ қойдың терісін немесе ақ ешкінің тулағын тастайды. Бұл келініміз қойдай жұмсақ болсын, балалары көп болсын деген наныммен байланысты [8, с.29-30].

Сырдың төменгі ағысы бойындағы Арал, Қазалы, Қармақшы өңірінде келіннің басына ләтте жібектен ақ жаулық жауып, оған ұзындығы 2 метрдей қызыл мата, оған қамшы сабын жалғап, оны бет ашушы жыршының көмекшісі ұстап тұрады. Сырдария өзенінің Тереңөзек, Қараөзек сағалары өңірінде келін басына жапқан ақ жаулыққа 1,5-2 метрдей ақтық, ақтықты одан әрі қамыс немесе талшыбыққа жалғап байлайды. Ал, Қызылордадан шығыс өңіріне қарай Шиелі, Жаңақорғанда ақ матаға оқтау байлайды. Мұндағы ақ матаның байлануы қадамың оң, ақ болсын дегені, қызыл матаның байлануы келінді көз тиюден сақтау, қам шы, қамыс, шыбықтың байлануы келін құрақтай жұмсақ болсын, оқтаудың байлануы келініміз үй шаруасына берік, адал болсын деген ырыммен байланысты.

Сурет 1 – Беташар. Арал. Қызылорда облысы. Этнограф Д. Қатран түсірген.

Қамшы, қамыс, оқтау, шыбықты үйленбеген жас жігіт немесе күйеу жігіттің жолдасы ұстайды.

Беташар жаулығына жалғанған қамшы, қамыс, оқтау, шыбық шарты түрде «таяқ» деп аталады. Таяқтың әр түрлі болуы да жергілікті жердің өз ішіндегі аймақтық ерекшелікке байланысты. Қамшы, шыбықты бет ашып болғасын «сен де осындайға жет» деп таяқ ұстаған жігітке береді. Оқтауды «бұл сенің үйіңнің мүлкі, ас үйдің иесісің», – деп жаңа түскен келінге береді. Беташарда келіннің басына сол шаңыраққа бұрын түскен келін болса, соған жабылған жаулықты сақтап қойып кейін гісіне салады. Беташарда келіннің екі жағынан сол әулетке бұрын түскен келіндер ұстап тұрады және де бұл рәсімді сол үйдің туған келіні емес, жақын ағайын келіндері атқарады. Бұл туысқандарға деген құрметті білдіреді (АЭМ).

Қазақ жерінің солтүстігінде абысындары келіннің қолтығынан сүйемейді, олар жаулық орнына жабылған матаның төрт ұшынан ұстап тұрады да, сәлем салу кезінде матаның төрт ұшынан абысындары көтеріп белгі береді, келін сол кезде жамылғы астында иіліп сәлем салады [1, с.3]. Бұл өңірде осы күні де беташарда жас келіннің қолтығын абысындары сүйемейді, басына жабылған ұзын мата шетінен ұстап тұрады. Қазақ жерінің батысында келін мен қолтық ұстаған абысындар бір тізесін бүгіп сәлем береді (АЭМ). Ертеде келіннің бетін ашуға арналған жаулықтың ұшын берен мылтықтың ұшына байлап тұру ритуалының болғандығы ерекше назар аударады [6].

Беташарда келіннің қолтығын жесір әйелдер, бала таппаған әйелдер ұстамайды.

Беташарда келін есте сақтауға тиісті қазақ дәстүрлері таныстырыла келіп, келінге ел-жұртына жағымды, ата-енесіне сыйласымды, туыс-туғандарына қайырымды болуды, босағаны, шаңырақты сыйлауды, оған дақ түсірмеуді, ибалы, биязы болуды, көрегенді болып, тату-тәтті, берекелі отбасын құрып, ата-бабасының отын өшірмей, ұрпағын жалғауды насихаттайды.

Беташар жырының көне нұсқасын Ә. Диваев Сырдария экспедициясы кезінде жазып алып жариялаған:

«Айт, келін, айт, келін!
 Аттың басын тарт келін!
 Сауысқаннан сақ келін!
 Жұмыртқадан ақ келін!
 Алдыңғы түйең итіншек,
 Итіншек деп, келіншек, Басқа ұрма келіншек!

Артқы түйең тартыншақ, Тартыншақ деп, келіншек Көтке ұрма, келіншек!
 Айран аппақ келіншек,
 Кейінгі келген, келіншек,
 Еріншек болма, келіншек!
 Кей келіншек көңілшек
 Кей келіншек көңілшек,
 Көңілшек болма келіншек!
 Көк етігім тозар деп,
 Көтере баспа келіншек! Сәуір етігім тозар деп,
 Санай баспа, келіншек! Қаптың аузы бос тұр деп, Құрт ұрлама, келіншек!
 Өзің жатып, байыңды
 Тұр-тұрлама, келіншек! Аузы-басың сүйрендеп, Өсек айтпа келіншек!
 Дудардай қылып басынды,
 Төсекте жатпа, келіншек!...», –

деп ақыл-кеңес беріп болған соң келін болып түсіп шаңырақтың мүше лерімен өлеңдетіп таныстырады [4, с.12-13]. Осыған ұқсас беташар мәтінін Н.И.Гродеков те жариялаған [3, приложение, с.13-15]. Ә.Диваев, Н.И. Гродековтер жазып алып жариялаған осы байырғы беташар мәтінінің алдыңғы төрт қатары әлі күнге еш өзгеріссіз жеткен.

Беташар әнінің көне мәтінін сондай-ақ «W» деген бүркеншік атта қолданған автор 1905 жылы «Торғай газетінде», «П» деген автор 1878 жылы «Русский вестник» газетінде жариялаған [6; 9; 5, с.212-215]. Сондай-ақ қазақ халқында беташар әнінің келесі мәтіндері де ұрпақтан-ұрпаққа өзгеріссіз жетіп, халық арасында кеңінен айтылып келеді:

«Бет ашайын бісімілла,
 Жаңа түскен
 Келін үйге еніп тұр,
 Қайын жұртына халқына
 Иіліп сәлем беріп тұр»

Таныстыру қайын атасынан басталып, қайын ене, қайын аға, абысын, қайын аға, қайны, қайын сіңілісі, одан кейін беташарға келіп отырған көпшілікке арнаумен аяқталады. Беташарға ауылдың күйеуге шықпаған қыздары жеңгелерімен келген. Беташарға қатысқан ауыл қыздарының барлығын дерлік қайын сіңілі ретінде беташаршы ерекше дәріптеген. Беташарда бет ашушы жігіт күйеуінің ет жақын туыстарының әрқайсысына арнау өлең айтып болған бойда, ұстап тұрған таяқты көтеріп қалып, белгі береді, сол кезде келін де, қолтықтап тұрған келіндер де иіліп сәлем салады. Сәлем алған ене, абысындары келінге бірі күміс сақина, бірі орамал берген. Беташар қайын атасы мен қайын ағаларының мырзалығына сын болған. Беташаршыға риза болған қайын атасы ат мінгізіп, шапан жауып жіберген екен (АЭМ). Ертеде сәлем алған қайын атасы, енесі, қайын ағаларының мал атағанын жазба деректер растайды:

«Келін келді, көріңіз, көрімдігін беріңіз!
 Беретұғын малыңның түсін айтып қойыңыз.
 Нар берсеңіз, мая бер, үстіне кілем жая бер...
 Жылқы берсең биеден, кем болмасын түйеден...
 Сияр берсең қызылдан, шұбалаң құйрық ұзыннан.
 Қой берсең, үлкен ағынан, егіз болсын қозысы,
 Болмасын жалқы тағынан» [6; 5, 56 б.]
 «Алдындағы атасы
 Бес-алты қойды артық бер,
 Қонағына сойғандай...
 Ала-құла деменіз,
 Түсін айтып қойыңыз.

...Анау тұрған қайын аға,
 Қайын аға жарар пайдаға...
 Ала тұғын бұйым ба?,
 Бере тұғын сиыр ма?...
 ... Анау тұрған қайнысы,
 Қайнысы емей қай кісі?
 Қайнысының беретіні,
 Атан түйе байғазысы,
 Атан түйе берген соң,
 Сөгетұғын қай кісі...» [5, 212-214 бб; 9].

Қариялардың айтуы бойынша кеңестік дәуірде кейбір ауылдарда ер жігіт қызды алып қашып келіп, аяқ астынан үйленгенде, егер де жыршы домбырашы болмаса, ауылдың ақын жігіттері домбыра тарту білмесе де,

«Келіншек бетін ашайын,
 Ашпай неден сасайын.
 Қалың топты қақ жарып,
 Аққан судай тасайын», –

деп тақпақтап айтып, таяқты өзі ұстап тұрып, көтеріп қалып сәлем салғызған екен.

Қазіргі кезде, әсіресе Жетісу, шығыс, оңтүстік-шығыс, солтүстікте беташаршы жігіт сәлем салуды таяқпен жаулықтан көтеріп белгі бермейді. Бұл күнде беташарда үстіне орамал жайылған табақ қойылып, аты атылғандардың бәрі дерлік ақша салу дәстүрі қариялардың айтуынша 1960-жылдардың аяғы – 1970-жылдардың басынан басталған (АЭМ).

Келін ең алғаш шаңырақты аттағанда аруақтарға үш рет тағзым етіп сәлем салған. Ал, күйеуінің туыстарына «сәлем салуы» осы беташардан басталады. Келін беташар рәсімен бастап, қайын жұртынан күйеуінен үлкендерді көргенде «сәлем бердік» деп иіледі, олар «көп жаса» деп жауап қайтарады. Сәлем салу мен күйеу туыстарының атын атамау, келін дәстүрінің ерекше ғұрпы. 1915 жылы белгілі түркітанушы А.Н.Самайловичке М. Шоқай: «жақсы келін, қалыңдық кезінде-ақ болашақ күйеуінің туыстарының атын атамайды», - деп мәлімет берген [7, с. 161-162]. Сәлем салу рәсімі қазақ жерінің оңтүстігі, Сыр-Арал, батыс өңірінде берік сақталған (АЭМ).

Беташар жыры аяқталған соң, келіннің жүзін көрсету үшін жаулығын ашуда да айырмашылықтар бар. Оңтүстік, Сыр-Арал өріңі мен батыста сол әулеттің жасы үлкен қария анасы жас келіннің басындағы жаулығын ашып, маңдайынан сүйеді. Жетісу, шығыс, оңтүстік-шығыс, солтүстікте беташар жыры айтылып болғаннан кейін, бет ашушы қолындағы домбыраның сабымен келіннің бетіндегі жабулы шәліні еппен сиырып, қайырып ашады. Беташаршы жігіт ата-анасынан және басқа ауылдағы туыс-туғандарынан көрімдігін алады. Келіннің қайын енесі, қайын енесі жоқ болса, енесі жолындағы біреуі келіннің маңдайынан иіскеп, қолына жүзік салады, ата-енесі ағынан ақтарыла бата береді.

Беташардан соң келін қолынан шәй ішу ұйымдастырылады. Келіннің беташардан соң шәй құю рәсімі Сыр өңірінде «тәтті шәй», басқа өңірлерде «келін шәй» деп аталады. Келін шәйға жиналған қонақтар ырымын (орамал, жүзік, теңге) береді. Шәй құю рәсімінде жас келін қысылмас үшін, абысыны көмек береді. Әсіресе, Сыр өңірі келіндеріне «шәй құю» дәстүрі ежелден осы күнге дейін үлкен сын болып саналады. Сыр келіндері шәйді кесенің түбінен ортасынан асырмай, кесені қисайта бір шетінен құяды. Кесені самаурын шүмегінің ортасына қарай ұстау, яғни Сыр қазақтарының тілімен айтқанда сапырып құю болмайтын немесе болмаған жағдай, ол әдепсіздік болып саналады.

Қазақтың беташар рәсімін орындауында екі түрлі мақсат көзделеді. Оның бірі, келін түсіруді аңсаған, келіннің жүзін көруге асыққан жігіт ауылына келіндерің міне, «айдай жүзін көріңдер, көрімдігін беріңдер, аялап, әлпештеп, қолдарыңа қондырыңдар, енді осы үйдің адамы дегені. Енді

бірі, ақыл-кеңес, батыра айтылған әзіл-қалжың арқылы түскен елін келінге таныстырып, келіннің жатырқаған көңілі-күйін жазып, қайын жұрты жағына үйірсектетіп, бауыр басуға бастағаны.

Қорыта айтқанда, «беташар» рәсімі мен «беташар» жыры қазақтың салт-дәстүрінің, әсіресе, келін түсіру салтының ең тамаша, барынша салтанатты, көркемдік өресі өте жоғары, қазақта ғана бар озық мәдениет саналады.

Әдебиеттер

1 Алтынсарин Ы. Очерки обычаев при сватовстве и свадеб у киргизов Оренбургского ведомства // Машинописная рукопись. Отдел рукописей и редких книг Национальной библиотеки. Оренбург, 1870. 15 лист.

2 Арғынбаев Х. Қазақ отбасы. Алматы: Қайнар, 1996. 288 б.

3 Гродеков Н.И. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Юридический быт. Т.1. Ташкент: Типо-литография С.И.Лахтина, 1889. 205 с.

4 Диваев А. Несколько слов о свадебном ритуале киргизов Сыр-Дарьинской области. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1900. 28 с.

5 Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. 2-том. Дүниеге келгеннен озғанға дейін (отбасылық әдет-ғұрыптар ертеректегі авторлардың еңбектері бойынша. Алматы: «Арыс» баспасы. 2006. 416 б.

6 П. Обычай киргизов Семипалатинской области. // Русский вестник. 1878. №9. С.22-66.

7 Самойлович А.Н. Запретные слова в языке казак-киргизской замужней женщины. // ЖС., Отд. Этнография. Год XXIV. Вып. 1-2. СПб.: Типография В.Д.Смирнова, 1915. С. 161-168.

8 Толеубаев А.Т. Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов (XIX – нач. XX вв.). Алма-Ата: Ғылым, 1991. 214 с.

9 W. Беташар. Вступление молодой жены в новую семью. // Тургайская газета. 1905. №47.

10 АЭМ – автордың экспедициялық материалдары

1 Altynsarin I. Oчерки обычаев при сватовстве и свадеб у киргизов Оренбургского ведомства // Mashinopisnaja rukopis'. Otdel rukopisej i redkih knih Nacional'noi biblioteki. Orenburg, 1870. 15 list.

2 Argyubaev H. Qazaq otbasy. Almaty: Qainar, 1996. 288 b.

3 Grodekov N.I. Kirgizy i karakirgizy Syr-Dar'inskoj oblasti. Juridicheskii byt. T.1. Tashkent: Tipo-litografiya S.I.Lahtina, 1889. 205 s.

4 Divaev A. Neskol'ko slov o svadebnom rituale kirgizov Syr-Dar'inskoj oblasti. Kazan': Tipo-litografiya Imperatorskogo Universiteta, 1900. 28 s.

5 Qazaq halqynyn dastyrleri men adet-gyryptary. 2-tom. Dyniege kelgennen ozganga deiin (otbasylyq adet-gyryptar erterektegi avtorlardyn enbekteri boiynsha. Almaty: «Arys» baspasy. 2006. 416 b.

6 P. Obychai kirgizov Semipalatinskoi oblasti. // Russkii vestnik. 1878. №9. S.22-66.

7 Samoilovich A.N. Zapretnye slova v jazyke kazak-kirgizskoi zamuzhnei zhenshhiny. // ZhS., Otd. Jetnografija. God NNIV. Vyp. 1-2. SPb.: Tipografiya V.D.Smirnova, 1915. S. 161-168.

8 Toleubaev A.T. Relikty doislamskih verovaniy v semejnoy obrjadnosti kazahov (XIX – nach. XX vv.). Alma-Ata: Gylym, 1991. 214 s.

9 W. Betashar. Vstuplenie molodoi zheny v novuiu sem'iu. // Turgaiskaiya gazeta. 1905. №47.

10 АЕМ – avtordyn ekspediciyalik materialdary

МАЗМҰНЫ

Әбжанов Х.М. ҒАЛЫМ ЖОЛЫ.....	8
Бақторазов С.У. КЕҢЕС ҮКІМЕТІ ЖАЗАЛАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ КҮШЕЮІНІҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНА ӘСЕРІ..	17
Боранбаева Б.С. ПАРТИЗАН ОТРЯДЫНЫҢ БАЙЛАНЫСШЫСЫ ҚАЗАҚ ҚЫЗЫ – НҮРҒАНЫМ БАЙСЕИТОВА.....	24
Жұматаева Д., Тұрлыбек А. 1963 – 1964 Ж. КИПІРДЕГІ ҚАҚТЫҒЫС.....	31
Жүгенбаева Г.С., Қоңқабаева А.Н., Бұрханов Б.Б., Байжұманова З.Б. АУЫЗША ТАРИХ: ДЕРЕКТЕМЕЛІК ТАЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	40
Ибраева А.Ғ., Құнанбаева Ш.Б. ҚАЗАҚСТАН ЖЕРІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ МУЗЕЙЛЕРДІҢ КОЛЛЕКЦИЯЛЫҚ ҚОРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	52
Картаева Т.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДАҒЫ БЕТАШАР РӘСІМІ.....	58
Көбеев Р.Д. КЕҢЕС АРМИЯСЫНДАҒЫ СОЛДАТ-МҮСЫЛМАНДАР: ҰҚСАСТЫҚҚА ТЕСТ? (тарихнамалық шолу).....	64
Малбақов Д.М., Сарыбаев М.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ АУҒАНСТАН МӘСЕЛЕСІ МЕН АЙМАҚТЫҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЕМЕС АКТОРЛАР (2001-2011 ЖЖ.).....	71
Мармونتова Т.В., Шадаева Ш.А. ЖАҢА ЗАМАНДАҒЫ ӨЗБЕК – ТӘЖІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ.....	78
Нурсултанова Л.Н., Мармونتова Т.В. ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ӨЗБЕК - ҚЫРҒЫЗ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ.....	86
Өтепова Г.Е., Садықова А.М. ҚАЗАҚСТАНДА ӘКІМШІЛІК-АУМАҚТЫҚ ЖҮЙЕНІ ӨЗГЕРТУГЕ ҚАТЫСТЫ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ.....	95
Пилипчук Я.В. СКАНДИНАВИЯ ЖӘНЕ АЛТЫН ОРДА: ШЫНДЫҚ ПЕН ДАҚПЫРТ.....	104
Рахимова Г. ФЕРҒАНА АЛҚАБЫНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ХИМИЯЛАНДЫРУДЫҢ САЛДАРЫ. 1950-1990 жж.	108
Саркенова К. ЕКІ САНАҚ (1926-1939) АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ.....	113
Төленова З.М. 1916 ЖЫЛҒЫ МЕРКІ КӨТЕРІЛІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖЕТЕКШІСІ АҚҚӨЗ БАТЫР ХАҒЫНДА.....	120
Уалтаева А.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ӨРТҮРЛІЛІГІ.....	127
Ускенбай К. ҚАЗАҚСТАН ШЫҒЫСХАНДАРЫНЫҢ НУМИЗМАТИКАСЫНА ҚОСҚАН ҚҰНДЫ ҮЛЕСІ.....	132
Хорват В. СОЛТҮСТІК ВЕНГРИЯДАҒЫ СКИФ КЕЗЕҢІНІҢ ҚОРЫМДАРЫ (алдын ала есеп).....	136
Шайхығалиев Е.А., Бекишев К.О. ТУРИЗМДІ ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ.....	146

СОДЕРЖАНИЕ

Әбжанов Х.М. ПУТЬ УЧЕНОГО.....	8
Бакторазов С.У. ВЛИЯНИЕ УСИЛЕНИЯ КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ СОВЕТСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА НА ТЕРРИТОРИЮ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА.....	17
Боранбаева Б.С. СВЯЗИСТ ПАРТИЗАНСКОГО ОТРЯДА КАЗАШКА - НУРГАНЫМ БАЙСЕИТОВА.....	24
Жұматаева Д., Тұрлыбек А. КИПРСКИЙ КОНФЛИКТ 1963 – 1964гг.....	31
Жүгенбаева Г.С., Қоңқабаева А.Н., Бұрханов Б.Б., Байжұманова З.Б. УСТНАЯ ИСТОРИЯ: ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА ДАННЫХ.....	40
Ибраева А.Ф., Құнанбаева Ш.Б. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОЛЛЕКЦИОННОГО ФОНДА ПЕРВЫХ МУЗЕЕВ НА ЗЕМЛЕ КАЗАХСТАНА.....	52
Картаева Т.Е. ЦЕРЕМОНИЯ БЕТАШАРА В КАЗАХСКОМ НАРОДЕ.....	58
Көбеев Р.Д. СОЛДАТЫ-МУСУЛЬМАНЕ В СОВЕТСКОЙ АРМИИ: ТЕСТ НА ИДЕНТИЧНОСТЬ? (историографический обзор).....	64
Малбаков Д.М., Сарыбаев М.С. ПРОБЛЕМА АФГАНИСТАНА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И УЧАСТИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ И НЕРЕГИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ (2001-2011 ГГ.).....	71
Мармونتова Т.В., Шадаева Ш.А. УЗБЕКСКО-ТАДЖИКСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В НОВОЕ ВРЕМЯ.....	78
Нурсултанова Л.Н., Мармونتова Т.В. УЗБЕКСКО - КЫРГЫЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	86
Өтепова Г.Е., Садықова А.М. ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ПО АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОМУ УСТРОЙСТВУ КАЗАХСТАНА.....	95
Пилипчук Я.В. СКАНДИНАВИЯ И ЗОЛОТАЯ ОРДА: РЕАЛИИ И ВЫМЫСЕЛ.....	104
Рахимова Г. ПОСЛЕДСТВИЕ ХИМИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ФЕРГАНСКОГО ДОЛИНЕ. 1950-1990 гг.....	108
Саркенова К. ТЮРКСКИЕ НАРОДЫ КАЗАХСТАНА В МЕЖПЕРЕПИСНЫЙ ПЕРИОД (1926-1939).....	113
Төлєнова З.М. МЕРКЕНСКОЕ ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА И ЕГО ЛИДЕР АККОЗ БАТЫР ХАХЫНДА.....	120
Уалтаева А.С. ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ МНОГООБРАЗИЕ КАЗАХСТАНА.....	127
Ускєнбай К. ЦЕННЫЙ ВКЛАД В НУМИЗМАТИКУ ЧИНГИЗИДОВ КАЗАХСТАНА.....	132
Хорват В. МОГИЛЬНИК СКИФСКОГО ВРЕМЕНИ СЕВЕРНОЙ ВЕНГРИИ (ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЙ ОТЧЁТ).....	136
Шайхығалиев Е.А., Бекишев К.О. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА.....	146

CONTENTS

Abzhanov KH.M. THE PATH OF THE SCHOLAR.....	8
Baktorazov S.U. THE IMPACT OF THE STRENGTHENING OF THE PENAL BODIES OF THE SOVIET GOVERNMENT ON THE TERRITORY OF SOUTH KAZAKHSTAN.....	17
Boranbayeva B.S. CONTACT OFFICER OF THE PARTISAN DETACHMENT KAZAKH KYZY-NURGANYM BAISEITOVA.....	24
Zhumatayeva D., Turlybek A. CYPRUS CONFLICT in 1963-1964.....	31
Zhugenbaeva G.S., Konkabaeva A.N., Burkhanov B.B., Baizhumanova Z.B. ORAL HISTORY: PROBLEMS OF REQUISITE ANALYSIS.....	40
Ibraeva A.G., Kunanbayeva Sh.B. FEATURES OF THE FORMATION OF THE COLLECTION FUND OF THE FIRST MUSEUMS IN KAZAKHSTAN.....	52
Kartayeva T.Ye. BETASHAR CEREMONY IN THE KAZAKH PEOPLE.....	58
Kubeyev R.D. MUSLIM SOLDIERS IN THE SOVIET ARMED FORCES: IDENTITY TEST? (Historiographical Review).....	64
Malbakov D.M., Sarybaev M.S. THE PROBLEM OF AFGHANISTAN IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND PARTICIPATION OF REGIONAL AND NON-REGIONAL ACTORS (2001-2011).....	71
Marmontova T.V., Shadaeva Sh.A. UZBEK-TAJIK RELATIONS IN THE NEW AGE.....	78
Nursultan L.N., Marmontova T.V. THE MODERN RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND KYRGYZSTAN.....	86
Otepova G.E., Sadykova A.M. LEGISLATION OF THE RUSSIAN EMPIRE ON THE ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL STRUCTURE OF KAZAKHSTAN.....	95
Pylypchuk Ya.V. SCANDINAVIA AND THE GOLDEN HORDE: BETWEEN REALITY AND FICTION.....	104
Rakhimova G. CONSEQUENCES OF CHEMICALIZATION OF AGRICULTURE IN THE FERGHANA VALLEY. 1950-1990.....	108
Sarkenova K. THE TURKIC PEOPLES OF KAZAKHSTAN IN BETWEEN CENSUSES OF POPULATION (1926-1939).....	113
Tulenova Z.M. MERKE UPRISING OF 1916 AND ITS LEADER AKKOZ KOSSANOV.....	120
Ualtaeva A.S. ETHNO-CULTURAL DIVERSITY OF KAZAKHSTAN.....	127
Uskenbay K. CNY IN NUMISMATICS CHINGIZIDOV KAZAKHSTAN.....	132
Horvath V. SCYTHIAN AGE CEMETERY AT EGER-NAGY EGED IN NORTH- HUNGARY (PRELIMINARY RIPORT).....	136
Shaikhygaliev E.A., Bekishev K.O. THE MAIN STAGES OF TOURISM DEVELOPMENT.....	146

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2016. 3(7)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.09.2016.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй